

INKILÂPÇI (MAHMUT ESAT BOZKURT) VE TÜRK HUKUKUNDA İNKILÂP

(Mahmut Esat Bozkurt) beklemediğimiz bir günde aramızdan ayrıldı. Türk bayrağına bürünerek Türk gençlerinin ve Hukuk talebelerinin omuzlarında onu ebediyet yoluna giderken gördüğümüz gün inkılâp şehitlerimizin şerefli kafilesine bir kahraman daha katılmıştı.

Bugünkü Türk nesli içinde Mahmut Esat'ı tanımayan yoktur. Millet Meclisi kürsünde, Üniversite kürsülerinde canlı ve ateşli hitabelerini dinleyenler.. yazılarını ve eserlerini okuyanlar.. idare hayatında onunla birlikte çalışanlar.. hâkimler ve avukatlar.. hepsi onu tanırlar. Fakat tarih, onu herkesten iyi tanıyacaktır. Türk tarihinin ebedî Atatürk inkılâbına tahsis edeceği altın sahifelerden biri, şüphesiz ki «Hukuk İnkılâbı» sahifesidir. İşte bu sahifenin başındaki mutlu isimlerden birisi: Mahmut Esat Bozkurt.

Etten ve kemikten ibaret olan «Mahmut Esat»'ı sevmiyenler olabilir.. onu unutanlar da olacaktır. Fakat inkılâpçı «Mahmut Esat»'ı, Türk Kanunu Medenisini Büyük Millet Meclisi kürsüsünde müdafaa eden Adliye Vekili Mahmut Esat'ı Türk tarihi unutamaz.

Tahsil hayatında tanıdığım ve inkılâp hayatındaki çalışmalarını yakından takip edebildiğim bu değerli ve şerefli arkadaşımıza ayırdığımız şu birkaç yaprak içinde, onun «Hukuk İnkılâbı» için uğraştığı günlerdeki hayatına dair bazı hatıralarımı derlemeye çalışıyorum; dosyalarım arasında mutlu bir tesadüf olarak saklamış olduğum resmî ve hususî birkaç mektubunu da şimdi önümde sıraladım. İçimde sızlıyan bir hasret acısı ile onlara bakıyorum. Bu mektuplardan bir kısmını onun hâtırasına tazîz için aynen neşredeceğim.

* * *

1925 senesi ağustosunda «Adliye Vekili Mahmut Esat» imzası ile aldığım bir mektupta:

«Bu sene Ankarada küşadı mukarrer leyli Hukuk Mektebi hakkında bazı müzakeratta bulunmak üzere ağustosun ikinci pazar günü saat onda vekâlete teşrifleri mütemennadır efendim»

Deniliyordu. O zamanki Adliye Vekilinin mütevazı odasında toplandığımız zaman, Mahmut Esad'ın parlak gözlerinde büsbütün başka ışıkların alevlendiğini sezmiştik. İnkılâbın bu heyecanlı çocuğu, şeflerinin sönmez ilham kaynaklarından aldığı azim ve cesaretle, inkılâbın yeni istikametlerini bize izah etti. Tanzimat devrinin beceremediği, meşrutiyet devrinin başaramadığı bir hukuk inkılâbının arefesinde olduğumuzu ve bunun için derhal hazırlanmak ve bu inkılâbı yürütebilecek cümlenleri yetiştirmeye başlamak lâzımgeldiğini bize anlattı. Bu maksatla Ankarada bir «Hukuk Mektebi» nin temelini atmak için, inkılâba inanmış Türk hukukçularının yardımını istiyordu.

Hazırlıklar yapıldı.. birkaç ay sonra (5 teşrinisani 1925) perşembe günü, Büyük Millet Meclisinin tarihî salonunda, inkılâbın lideri Mustafa Kemal Paşanın tarihî nutku ile mektep açıldı. Atatürk bu nutkunda «büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski esasatı hukukiyeyi temelden kal'etmek teşebbüsündeyiz; ve yeni esasatı hukukiye ile bu müessesatı açıyoruz.» demişti. İnkılâbın büyük ve ebedî şefi, bundan daha bir sene önce, Büyük Millet Meclisinin (28 şubat 924) tarihli celsesinde bu dâvayı ortaya koymuş ve teşrih etmişti. O gün, çok kimselerin üzerinde durmadığı, mahiyetini kavrayamadığı bu nutukta, inkılâbın yeni bir sahifesinin açılmak üzere olduğu işaret ediliyordu. Türk Hukuku tarihinin çok ehemmiyetli bir dönüm günü olan - 28. şubat. 1340 - tarihli nutkunda Gazi Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi kürsüsünde şu sözleri söylüyordu:

«Mühim olan nokta, adli telâkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilâtımızı, bizi şimdiye kadar şuuri gayrişuuri tesir altında bırakan, asrın icabına gayri mutabık revabıttan kurtarmaktır. Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkiyatı adliyenin, memleket ihtiyacına tevafuk eden esasatını istiyor. Milletın arzu ve ihtiyacına tâbi olarak adliyemizde her güne tesirattan cesaretle silkinmek ve seri terakkiyata atılmakta aslâ tereddüt olunmamak lâzımdır. Hukuku medeniyede, hukuku ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır.

«Hukukta idarei maslâhat ve hurafelere merbutiyet, milletleri uyanmaktan men eden ağır kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz.»

Hakiki inkılâpların, eski hukuk nizamını yıkarak yerine yeni bir hukuk nizamı kuran olduğunu bilen büyük inkılâpçımız, hukukiyatımızın da hangi istikametlerde gelişmesi icabettiğini sezmiş ve kavramış idi.

Ona, fikirlerini ve düşüncelerini tatbik alanına koyacak bir yardımcı lâzımdı. Bunu da Mahmut Esat'ta buldu.

Bir, Çankaya'daki köşkerinde, Gazi Mustafa Kemal ile Mahmut Esat arasında şöyle bir konuşmanın yapılmış olduğunu, o toplantıda bulunanlardan işitmişim: Türk hukukunda yapılması gereken inkılâbın şekilleri münakaşa edilirken, ortaya konulan türlü mütalâalar arasında, Mahmut Esat, kestirme yolun Avrupa Medenî kanunlarından birisinin tercüme edilip süratle tatbik mevkiine konulması icabedeceğini öne sürmüştü. Bu mütalâa karşısında Atatürk kendisine diyorki;

«Çocuğum; istediğini yaparsak tercüme ettireceğimiz bu kanunları memleketimizde tatbik edebilecek elemanlarımız var mıdır?»

Mahmut Esat'ta cevaben:

«Paşam; bir gün Avrupada çok mükemmel yeni bir silâh icat edildiğini işitirseniz, memleketimizde bunu kullanmasını bilen askerimiz yoktur diye o silâhi almakta tereddüt mü edersiniz? elbette ki hayır.. silâhi alır ve onu kullanabilecek askerleri de yetiştirirsiniz.»

O sıralarda, medenî hukuk hükümlerini ıslâh etmek için çalışmakta olan (Kanunu Medenî Komisyonu) ve (Vacibat Komisyonu) gibi heyetlerin çalışma tempoları ve tarzları, inkılâp düşüncelerine ve heyecanlarına hiç de uygun düşen bir manzara göstermiyordu. Bütün gayretlere ve teşviklere rağmen kısa bir zaman içinde modern bir (Medenî Kanun) yapılabileceği hakkındaki ümitler gündend güne azalıyor.. inkılâbın seri akışlarına hukukçularımızın ayak uyduramadıkları, üzümlere müşahede ediliyordu. Atatürk, müşahedelerini ve iç üzüntülerini - 5 ikinciteşrin 1925 - tarihli nutkunda acı acı teşrih ederek:

«Türk milletinin, muasır medeniyetin vasıtalarından ve feyizlerinden müstefit olmak için, lâakal üçyüz senedenberi sarfettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ıstıraplı mevani karşısında heba olduğunu kemali teessür ve intibah ile göz önüne alarak söylüyorum...»

Demişti. Tarihe geçen bu vakıaları ve belgeleri olduğu gibi not ettim. Bunlar, (Türk Kanunu Medenisini) nin tercüme edildiği günlerden önceki senelerin yakın hâdiseleri idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin resmî ceridelerinden biri olan (Ceridei Adliye) nin (1338) tarihli ikinci sayısında neşredilen (Mecelle Komisyonunca Kitabülbu-yuun cadilâtına dair ihzar edilen lâyihayi kanuniye ile esbabı mucibesi) n-den anlaşılıyorki bu komisyon, kendilerine göre hanefi mezhebine bağlı kalmayıp «taklit için bir mezhebi muayyenin iltizamı lâzım olmadığı...» ve «mesaili muhtelifede mezahibi mütahalifeye ittibâın caiz olduğu...» kanaatine varmıştır. Bu kanaatı tevsik için birçok ayetleri ve arap fukahasının sözlerini delil olarak kaydettikten sonra:

«Nasın muamelâtını iptalden ise mehmaemkân şer'a takrip evlâdır kaidesi ve indezzarure mezhebinin gayriyle amel eden mâzurdur fetvası, cevaz cihetini takviye eden delâilden bulunduğu gibi, bir cuma namazı için hamamda gusül ettikten ve cuma namazını kıldıktan sonra gusül ettiği hamamın kuyusundan bir farei meyyite çıktığını haber alan eimmei hanefiyeden ebu Yusuf'un cuma namazını iade etmemesi hâdisenin vukuundan sonra da cevazın pek vazıh bir delili görüldü.»

denilmektedir.

İşte bu cereyanlar karşısındadır ki inkılâpçılarımızın kökten bir karar almaları icabediyordu. Mahmut Esat, kestirme yolun, Avrupa medenî kanunlarından birisini türkçeye tercüme ederek bu davayı kökünden halletmek isteyen genç hukukçuların başında koşan bir inkılâpçı idi.

* * *

1925 senesi temmuz ve ağustos ayları içinde idi. Bazan Mahmut Esat'ın evinde bazan da Vekâlet odasında birçok hususi toplantılarda bulundum. Türk Kanunu Medenisine kaynak olabilecek, Avrupa Medenî Kanunlarından birini seçmek, mübahase ve münakaşaların başlıca mevzuunu teşkil ediyordu. Mahmut Esat, herkesin kanaat ve mütalâalarını ayrı ayrı öğrenmeye çalışır ve meseleler açıkça münakaşa edilirdi. Fransız (Code civil) inin eskiliği, Alman Medenî Kanununun muğlak ve biraz da eski olması, ozamanki İtalya Medenî Kanununda bir orijinalite bulunmaması.. nazarlari daha ziyade İsviçre (Code civil) ve (Code des obligations) u üzerinde topluyordu. İsviçre kanunu, o gün için, Avrupanın en genç bir (Kanunu Medenî) si olması, teknik bakımdan daha modern ve mükemmel oluşu, ve hele demokratik ve halkçı bir memleketin kanunu olması itibariyle daha cazip görünüyordu. Mahmut Esat'ın ve bazı arkadaşlarının İsviçrede hukuk tahsil etmiş olmalarının da bu görüş tarzı üzerinde tesirli olup olmadığını takdir edemiyorum. Her halde İsviçredeki halkçılığı insiyakileştiren bir milletin arasında senelerce yaşayanların bu bakımdan o memlekete karşı gayri şuurî bir incizabın tesirleri altında olmaları inkâr edilemez. Şurası muhakkaktır ki o günün inkılâp seven hukukçuları, memleketimiz için bir Avrupa kanununu tercüme etmek icabediyorsa, bu kanunun ancak İsviçre kanunu olabileceğinde ittifak etmiş bulunuyorlardı. Tercüme yerine, garp hukuku esaslarına dayanan yeni bir kanun hazırlamanın daha doğru olacağı prensipine muhalefet eden olmamakla beraber, böyle büyük bir eserin derhal hazırlanabilmesine imkân görüleliyordu. Kuvvetli bir inkılâp hamlesi yapabilmek için seri hareket etmek lüzumunda da herkes müttelik idi.

Bu sıralarda Adliye Vekili Mahmut Esat, mütemediyen şefleriyle temas ediyor onların da irşatlarından istifade ediyordu. Aradan çok zaman geçmeden bir gün Adliye Vekâletinden (459) sayılı ve (14-9-1341) tarihli ve (Umuru Zatiye Müdüriyeti) ifadesi ile bizzat vekilin imzasını taşıyan bir tezkere aldım:

«Kanunu Medenimizin İsviçre Kanunu Medenisi esas ittihaz edilerek tedvini ve ihzar edilecek lâyhânın bu sene behemehal Büyük Millet Meclisine tevdi için teşkil kılınan komisyon azalığına intihap edildiğinizden müdavelei efkâr edilmek üzere yarınki salı günü makamı vekâlette bulunmanız mercudur efendim.»

Bundan sonraki içtimalar, artık resmî mahiyeti haiz olduğu gibi prensip müzakereleri yerine kanun tercümesinde takip edilecek yollar görüşülüyordu. Türk hukukçularından mühim bir kısmının bu faaliyete iştirak ettirilmesini bizzat Mahmut Esat hararetle terviç ediyordu. İstanbuldaki Profesör ve diğer hukukçularımızdan da istifade edilmek üzere asıl tercüme komisyonunun İstanbulda toplanmasına karar verildi.

Kalemi mahsus müdüriyeti ifadesiyle aldığım (162 sayılı ve - 24. 9. 1341 - tarihli ve gene Adliye Vekili Mahmut Esat imzasını taşıyan bir tezkerede de:

«26. 9. 1941 de İstanbulda içtima edecek olan Kanunu Medenî tetkik komisyonuna iştirak etmek üzere hemen hareketiniz rica olunur efendim»

deniliyordu.

26. 9 1341 (1925 tarihinde İstanbulda - sonradan yanan - eski Adliye binasının geniş kütüphane salonundaki uzun ve yeşil bir masanın etrafında, içlerinde mebus, hâkim, profesör, avukatlar bulunan otuz kadar hukukçu toplanmış bulunuyorduk. Masanın başında oturup heyete riyaset eden (Sabık Hariciye Vekili, Menteşe mebus Şükrü Kaya) idi. Hükümetin ve inkılâp şeflerinin, inkılâp ve hukuk inkılâbı hakkındaki görüşlerini izah ettikten sonra, İsviçre (Code civil) nin tercüme edilerek memleketimizde tatbîk mevkiine konulması üzerindeki mütalâalarımızı bir kere daha sordu. Heyete dahil hukukçulardan yalnız birisi müstesna, herkes böyle bir hareketin, günün ihtiyaçlarına uygun olacağında, ve İsviçre (Code civil) hükümlerinin memleketimizde kolaylıkla tatbik edilip benimsenebileceğinde ittifak etmiş bulunuyorlardı. Tek muarız, hıristiyan umdelerinden ilham alarak tanzim edilmiş bir garp kanununun memleketimizde kolaylıkla anlaşılıp hazım edilemeyeceğini, bizde asırlardan beri tatbik edilen (Ahkâmı şer'îye) den ayrılmanın doğru olamayacağını izaha çalıştı. Tek başına kalan bu menfi mütalâaya ve hele İsviçre Medenî Kanunu gibi lâyük bir milletin ve dinî tesirlerden

uzak kalan ilmî mülâhazalar ile tanzim edilen kanunu hakkındaki bu şuursuz ve bilgisiz mütalâaya iştirak eden olmadı.

Karar verilmiş bulunuyordu. Üçer kişilik tercüme komisyonları tefrik edilerek tercüme faaliyetine başlandı. Birkaç hafta içinde komisyonlar, tercüme ettikleri mephasleri reisliğe takdim etmiş bulunuyorlardı. Ülûp ve ıstılâh farklarına mahal bırakmamak için müşterek bir komisyon seçilerek tercümeler bir kere daha gözden geçirilip lâyhaya son şekil verildi.

Mahmut Esat, bu husustaki iman ve kanaatlerini, bizzat kaleme aldığı esbabı mucibe lâyihasında şöyle ifade ediyor:

«Türk Kanunu Medenisi mevkii meriyete vazedildiği gün, milletimiz on üç asrın kendisini çeviren itikatı sakimesinden ve tezepzüplerinden kurtulmuş, eski medeniyetin kapılarını kapıyarak hayat ve feyiz bahşeden muasır medeniyetin içine girmiş bulunacaktır.»

Bu sözler, Mahmud'un bütün şahsiyetini belirtmiş oluyor.

* * *

Türk Kanunu Medenisi ile, Tanzimat devrinin Âli Paşası tarafından öne sürülüp başırlamıyan bir inkılâbı başarmak mazhariyeti Cumhuriyete ve onun genç hukukçusu Mahmut Esat Bozkurd'a nasip oldu.

Sadrızam Âli Paşa, sultan Abdülâziz'e vermiş olduğu bir lâyhada; Ticaret ve Ceza Kanunları gibi Fransız (Code civil) nin de türkçeye çevrilmesini tavsiye ediyordu. Fikirlerini kuvvetlendirmek için Mısır'da Mehmet Âli Paşanın da böyle hareket ettiğini ve Mısır'da arapçaya tercüme edilmiş olan Code civil tercümesinden de istifade edilebileceğini öne sürüyordu. Hattâ, sonraları Sadrazam Sait Paşa olan o zamanki hariciye mütercimlerinden Sait beyi bu vazife ile memur ettiği, kendi hâtıratında ifade edilmektedir.

Âli Paşanın teklifleri, o günün ülemasını herhalde telâşa düşürmüştü; Abdülâziz de fikir sahibi bir şahsiyet olmadığından iki tarafa bocalamakta idi. Âli Paşanın muhaliflerini Cevdet Paşa idare ediyordu. Neticede Cevdet Paşa taraftarları galebe çaldı. Hattâ, muhtelif mezheplerden hükümler alınmasına da müsaade edilmeyerek sadece «mezhebi hanefide yetişmiş olan fukahanın sahih ve muteber kavillerine...» istinat edilecek bir lâyiha hazırlanması hakkında Abdülâzizin iradesi istihsal edilmişti.

Tarihe karışan bu mücadele safhası o vakit böylece kapandı. Aradan seneler geçti.. Türk milleti türlü ıstıraplara katlandı.. İnkılâplar

yapıldı.. Fakat Cevdet Paşa ruhu, yukarıda izah ettiğim gibi 1925 e kadar yaşadı. Nihayet Cumhuriyet inkılâbının ezici hamleleri bu eski dâvayı «Türk Kanunu Medenisi» ni kabul edivermekle kısaca halletti.

Mahmut Esat Bozkurt, o bahtiyar Türk evlâdıdır ki Atatürk'ün yanında çalıştı.. ondan ilham aldı.. İsmet Paşa kabinesinde Adliye Vekili sıfatıyla Türk Kanunu Medenisi altına imzasını koyarak Büyük Millet Meclisinde bu dâvayı muvaffakiyetle müdafaa etti.

Mahmut'un her şeyi unutulabilir.. fakat bu olaylar onun adı ile birlikte tarihe mal oldu.

Şevket Memedali BİLGİŞİN
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ordinaryüs Profesör